

A közléshelyzetbe ágyazott jelentés leképezéséről

Gondolatok egy tervezett szótár kapcsán

Szabó Tamás Péter

1. A kutatás környezete

A következő gondolatok egy 2002 óta tartó saját anyanyelv-pedagógiai kutatás „melléktermékeként” fogalmazódtak meg. A kutatás arra keresi a választ, hogy milyen képet alakít ki a közoktatás a nyelvhasználati – különösen a nyelvhelyességi – szabályokkal kapcsolatban, s hogyan befolyásolja a tanulók ismeretszerzési folyamatait. Az iskolának feladata lenne, hogy a nyelv változásfolyamatainak megítélésével, a nyelvhasználat szociokulturális beágyazottságával, az önkéntes és a kikényszerített nyelvi igazodás mechanizmusával kapcsolatban adaptív – tehát nagy magyarázó erejű – elméleti keretet, modellt adjon a diákoknak. A társas nyelvi viselkedés valóságú és megfelelő mértékben részletes, az eltérő szocializációs háttérű tanulók sajátos igényeit is igénybe vevő leírása alakíthat csak ki megfelelő szabályértelmezést és magas szintű normatudatosságot a diákokban.

A kutatás eddigi szakaszában kérdőívek ($N = 450 + 80 + 100 + 47$) és interjúk ($N = 30$) elemzése történt meg. A megkérdezettek középiskolások és egyetemisták, főiskolások voltak (részletesebben: Szabó 2007a, 2007b, 2007c; elméleti keret: pedagógiai konstruktivizmus – vö. Nahalka 2002; Korom 2005 – és beszédaktus-elmélet). A próbafelmérések előzetes elemzése arra mutatott rá, hogy az iskolai oktatás nem veszi kellő mértékben figyelembe a tanulók informális környezetben szerzett tudását. **Az informális (családi, baráti) és a formális (iskolai) keretben szerzett tudás gyakran nemkívánatos módon interferálódik**, a kétféle környezetben használt nyelvi regiszterek gyakran inkompatibilisek, s a nyelvileg alkalmazkodni kívánó – illetve alkalmazkodni kényszerülő – diákok számos szabályt a megértő feldolgozás helyett magolással „sajátítanak el”. A tanárok sokszor olyan anyanyelvi háttérrel tételeznek fel, ami a diákoknak nem áll rendelkezésére. Egyes kérdéseket nem elégséges mértékben explicitálnak, s ezzel félreértésekre adnak alkalmat. (Egy egyszerű példa: ha egy tanár azt mondja egy diáknak: „Nem mondunk olyat, hogy...”, illetve „Olyan nincsen a magyarban, hogy...”, akkor rendszerint azt érti ezalatt, hogy „a sztenderd magyarban normasértő azt mondani, hogy...” vagy „egyes szituációkban illetlenségnek számít, ha azt mondjuk, hogy...”. Neki ugyanis – szerencsés esetben – adekvát képe van a magyar nyelv rétegződéséről, míg a nem sztenderdközeli egyregiszterű, nyelvi hátrányos helyzetben lévő diákoknak nincs. Az ilyen diákok könnyen szó szerint értelmezheti a tanára által mondottakat és az a nézet ala-

kulhat ki benne, hogy nem tud elég jól magyarul, s nyelvileg elbizonytalanodva egy „tisztá” magyar nyelv absztrakt – a valóságban a tanár által mondott formában nem létező – szabályainak magolásába kezdhet.)

A ma forgalomban lévő nyelvművelő kiadványok nagy része nem veszi figyelembe a célközönség már meglévő nyelvi tudását és kommunikációs gyakorlatát, s ezáltal (1) a már eleve sztenderdközeli beszélőket legtöbbször csak megerősíti meglévő gyakorlatukban; (2) a nem sztenderdközeli beszélőket nem egyszer nem elég átfogóan tájékoztatja, és ezzel elbizonytalanítja, téves következtetések levonására, hiperkorrekt, inadekvát nyelvhasználatra készíti – tehát: hátrányos helyzetbe hozza.

Jelen dolgozat célja, hogy a *kihangsúlyoz* ige példáján keresztül felhívja a figyelmet a túlátlánosító, nem elég alapos leírás veszélyeire és néhány ötletet adjon a tárgyilagos tájékoztatás gyakorlatának fejlesztése érdekében. A cél a nem sztenderd(közeli) vernakulárisú beszélők felkészítése arra, hogy formális szituációkban – adekvát, a szituációhoz illő nyelvhasználatuk révén – előnyös arculatot építhessenek ki és tarthassanak fenn magukról. Ennek alapja a nyelvi regiszterek egyes jellegzetességeinek megismerése.

2. Tényleg nincs *kihangsúlyoz* igénk?

„Az utóbbi időben is sok fiatal ismerősömtől kérdeztem meg, hol tanulta ezt vagy amazt az alaptalan nyelvhelyességi szabályt. A válasz így hangzott: az **iskolában**. Sokan meg is tudták nevezni azt a tanárt, aki a szabályt a fejükbe verte” (Szepesy 1986: 15; kiemelés az eredetiben). Az iskolai oktatás által is közvetített naiv vélekedés – babona –, hogy a nyelvnek létezik egy idealisztikus formája, és minden attól való eltérés irtandó deviancia (holott szakmai körökben általánosan elfogadott, hogy a nyelvet csak változataiban lehet leírni: „a magyar/angol/német/spanyol stb. nyelv rendszere” mint fogalom az egyes változatok jellegzetességeinek szintetizálása során létrehozott absztrakció; vö. Niedzielski–Preston 2000). Számos, a fent említett saját vizsgálatban részt vett diák gondolkodásán érződnek az említett tévképzetek:

Vizsgálatvezető: Középiskolában milyen formában került elő, hogyan foglalkoztatok nyelvhelyességgel?

Adatközlő: [M]ikor felelés közben vagy beszélgetés közben előkerült olyasmi, ami helytelen volt, azt mindig kijavította és próbálta memorizáltatni [a tanár], hogy akkor ezentúl ne így használjuk. Ennyi. Meg írt tanár úr cikkeket a helyi hírlapba, nyelvművelő cikkeket, azokat is szoktuk olvasgatni, nézegetni. Ennyi.

Vizsgálatvezető: És hogyan fogadtatta el veletek, hogy az illető alak az hamis? Magyarázatot is fűzött hozzá, vagy csak közölte a megfelelő alakot?

Adatközlő: Néha magyarázatot is fűzött hozzá, de amikor egy szó nem stimmel a környezetében, akkor általában mindig ki szokta emelni, hogy nincsen pl. *kihangsúlyozni*, csak *hangsúlyozni*. Tehát ezt állandóan... nem mondta, hogy miért, azt mondta, hogy mert nincs ilyen szó, hogy *kihangsúlyozni*. Ezt állandóan kijavította. Egyébként a többit általában megmagyarázta, hogy miért nem jó, de azért általában rá lehet jönni, hogy ha mondja, hogy ez nem jó, akkor elgondolkodik az ember, hogy miért nem, és akkor rá lehet jönni, ha van nyelvtani műveltsége, hogy azért nem jó, mert hogy... Ezt így annyira nem kell magyarázni.

(Az adatközlő: negyedéves magyar–történelem szakos férfi, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. A felvétel 2004. szeptember 30-án készült.)

A megkérdezett egyetemista (aki ma már elképzelhető, hogy magyartanárként működik) korábbi magyartanára hatására nem is tartja szükségesnek, hogy egyes nyelvhasználati kérdésekről elgondolkozzon. Bár a *kihangsúlyoz* ige „nemlétét” nem tudja bizonyítani, egy tanára által beléplántált hit hatására valószínűleg a továbbiakban sem fogja helyeselni, ha valaki *kihangsúlyoz*-t mond a környezetében – még ha nemtetszését nem is teszi szóvá. Ha valaha is elbizonytalanodik abban, hogy hibáztatandó-e a *kihangsúlyoz*, és a jelenleg forgalomban lévő nyelvhelyességi munkákhoz fordul segítségért, a nyelv „ökonómiáján”, „logikáján”, „esztétikáján” alapuló – tehát a nyelvléírás szempontjából irreleváns tényezőket beemelő – érvelésekkel találkozva „meggyőződhet” arról, hogy ennek a nyelvi elemnek a használata „helytelen”. Legfeljebb azon csodálkozik majd, hogy ennek ellenére miért használják.

3. „Nem egészséges” nyelvi fejlemény?

A *hangsúly* nyelvújítás kori magyarítás, a latin *accentus* helyettesítésére született. A NyÚSz. (1902) szerint 1835 óta mutatható ki a magyarban. Ennek igeképzős változata, a *hangsúlyoz* a Magyar történeti szövegtárban (a továbbiakban: MTSz.) 1836 óta mutatható ki. A *kihangsúlyoz* – az ige perfektiválására – a MTSz. tanúsága szerint 1924 környékén jelent meg (a Nyugatban azonban már 1913 óta adatható). Hibáztatása szinte azonnal megkezdődött, s napjainkig folyamatos (korai elmarasztalások: Pintér et al. [szerk.] 1938: 44; Szécsi 1943: 81; Köves et al. [szerk.] 1954: 18–19). A hivatkozott és a későbbiekben idézendő nyelvhelyességi kiadványok közös kiindulópontja, hogy ha egy egyébként közhasználatú igeikötő új környezetben fordul elő, ez egyfajta téves, „gazdaságtalan”, „felesleges” használat, mert az új kör-

nyezetben megjelenő igekötő nem ad hozzá semmit az alapige jelentéséhez, illetve egy „hagyományosabb” igekötővel lecserélhető lenne, s ezért – a nyelv „ökonómiája” miatt – használata felesleges. A legjobb szándékkal írt ismeretterjesztő cikkében is megesik, hogy a szerző abból a (valóságot jól tükröző) evidenciából indul ki, hogy a nyelvhasználók igényei, szokásai révén a nyelvi szerkezetek folyamatosan változnak, majd hangnemet vált és jelzi, hogy egyes jelenségekkel kapcsolatban nem tartja létjogosultnak a „bevett” formákon való változtatást:

„[Az újabban megjelenő igekötő-használati módokat] egyöntetűen elítélni annyi, mint ellene szegülni a nyelvfejlődés természetes menetének.” (J. Soltész 1956: 227)

„[H]a már van nyelvünknek ilyen változatos, színes, hajlékony kifejező eszköze, mint az igekötő-rendszer, bátran élhetünk vele új szavak alkotásában is. [új bekezdés] Mikor hibás tehát az igekötő használata? [...] Akkor, amikor az új igekötős ige semmivel sem fejez ki mást vagy többet, mint az igekötő nélküli puszta ige vagy a régtől megszokott igekötős forma. [...] *Biztosít, helyettesít, igazol, jelentkezik, közöl, értesít* önmagukban is egyszeri, befejezett történetet jelentenek, nincs hát szükség mellettük a *bebiztosít, behelyettesít, beigazol* vagy *leigazol, lejelentkezik, leközöl, leértésít* vagy *kiértésít* alakokra. [...] Ezekben a szavakban tehát helytelen, mert szükségtelen az igekötő újdívatú használata; kerüljük őket és használjuk helyettük a régi, hagyományos alakokat.” (J. Soltész 1956: 229)

„[G]yakran valóban **élődi az új igekötő, meggyökeresedett régi kifejezések elől szívja el a nedvet, vagy pedig haszontalan fattyúhajtás, melyet el kell távolítanunk.**” (J. Soltész 1956: 230 – én emeltem ki: Sz. T. P.)

E gondolatmenet szerint tehát szükség van nyelvi újításokra, de sok esetben óvakodni kell ezektől és a „bevett” formákat kell előnyben részesíteni. Egy korszak meghatározó referenciaműve is ebből indul ki és az alábbi – nehezen megfogható – szempontokkal igazítja útba a nyelvhasználót:

„Főlegesen kapcsolódik a *ki* igekötő néhány, önmagában is teljes értelmű igéhez [...]. A *kihangsúlyoz* és a *kihat* igét szintén gyakran és szükségtelenül használják az egyszerű, igekötő nélküli ige helyett. A *kihangsúlyoz* ugyan hasznos értelemárnyalati többletet ad ebben a jelentésben: 'hangsúllyal (különösen) kiemel, nyomósít valamit' (pl. *kihangsúlyozta* a névelőt), de átvitt értelemben főlegesen, ha csak ezt jelenti: mint

fontosat kiemel, hangsúlyoz valamit (pl. *kihangsúlyozta*, hogy ez hiba; helyesen: *hangsúlyozta, hogy*)” (NyKk. I: 1197).

A NyKk. rövidített és a nagyközönség számára átdolgozott változatának (NymKsz.) ugyanez az álláspontja: a konkrét jelentésben való használatot tűri, az átvitt értelműt tiltja (NymKsz.: 309; később változatlan szöveggel: NymKsz.²: 301). A legújabb nyelvhelyességi szótár (a *Magyar nyelvhasználati szótár*) még ennyit sem enged: a „fölsleges igekötők” szócikkben a címszó alatt kommentár nélküli példaként említi a *kihangsúlyoz* igét (NyhSz.: 81). Nem segít annak megítélésében, miért is ítélandó el, és a NyKk. és a NymKsz. gyakorlatához képest visszalépés, hogy konkrét jelentésben sem engedi meg használatát, hiszen magát a szót és nem annak egyes jelentéseit ítéli el. Bár a *kihangsúlyoz* nem jelenik meg az „igekötő” szócikkben, analóg példákat találunk benne:

„Az igekötők mindegyikét nem tehetjük patikamérlegre, mert a rendszer és a jelentések viszonylag gyorsan változnak, illetőleg újabb és újabb jelentések sarjadnak:

helyes	helytelen	helyes
<i>megbeszélük a témát</i>	<i>átbeszélük a témát</i>	<i>átbeszéli az egész éjszakát</i>
<i>kimeszeli a házat</i>	<i>lemeszeli a házat</i>	<i>a rendőr lemeszeli (leinti) az autóst”</i>

(NyhSz.: 110)

A szócikkíró helyesen világít rá a nyelvi rendszer folyamatos változására, azonban fenntartja azt a hitet, hogy a helyesség-helytelenség szituációfüggetlenül megítélhető, saját besorolása pedig szubjektív ítéleten alapul: önmagában értelmezhetetlen.

A fenti példák abszolutizáló megfogalmazásai mögül hiányoznak a pragmatikai megfontolásokra, a közléshelyzetre és a használati gyakoriságra vonatkozó utalások. **A tekintélyi pozícióból írt szövegek úgy zárnak ki alternatív megoldásokat, hogy voltaképpen a normatív használatot sem formulázzák;** egyes alakok helyességét vagy helytelenségét kinyilatkoztatják, de nem indokolják, és a mérlegeléshez sem adnak támpontokat. Az olvasónak memorizálnia – magolnia – kell, hogy a hasonló szerkezetű, vagy éppen teljesen azonos felépítésű alakulatok közül melyiket „szabad” és melyiket „nem szabad” használnia. A szócikkírók által írottakhoz legfeljebb érzelmileg viszonyulhatnak, s ez nem is meglepő, hiszen maguk a szócikkek is csupán egyéni vélemények halmazát tartalmazzák.

A konkrétumok feltűnő hiánya és a retorikai eszközök dominanciája ugyanúgy jellemzi az ötven éve, mint a tavaly megjelent szöveget. E szövegek megfogalmazói a következő néhány implikációval éltek: (1) a nyelv (a tévesen homogénnek feltételezett langue) organizmus,

melynek fejlődése egészséges vagy egészségtelen lehet; (2) a nyelvhasználati jelenségek ennek megfelelően szituációtól függetlenül ítéltetők helyesnek és helytelennek; (3) a helyesség-helytelenség ténye bizonyítható(, de a bizonyítás módját nem kell ismertetni); (4) az újonnan megjelenő nyelvi elemek rendszerint rosszabbak a régebb óta használtaknál, megjelenésük „betegsége” utal; (5) a divatjelenségek mint nyelvi újítások a helytelen formáknak kedveznek; (6) a divatjelenségek használata éppen ezért kerülendő. A szerzők által feltételezett nyelvi ökonómia, valamint a közlésminimum és -optimum szerepének hangsúlyozása a nyelv „egészséges” vagy „egészségtelen” fejlődésével van összhangban: a károsnak vélt jellegzetességek „burjánzása” rendszerint a nyelv „védekezőképességének” gyengülésével magyarázható (vö. Nádasy 2004). Kérdés, hogy (1) az olvasó fel tudja-e fejteni ezeket az implikációkat (feltehetően igen, sőt iskolai karrierjére gondolva ismerősnek is találhatja mindet); (2) képes-e ezekhez a naiv vélekedésekhez kritikai szemlélettel viszonyulni (feltehetően nem, mert nyelvészdiplomával rendelkező szerzők tekintélyi pozícióból fogalmazott szövegeit olvassa, s az olvasók jelentős része nem nyelvész); (3) képes-e ezen szövegek útmutatásait követve racionális döntést hozni azzal kapcsolatban, hogy az adott nyelvi formát egyes szituációkban alkalmazza-e (ha bármilyen döntést hoz, az csak érzelmi alapú lehet, mert adatelemzésen alapuló érveléssel, szituációba ágyazással egyik szövegben sem találkozhat); (4) válhat-e ilyen és ehhez hasonló művek olvasása révén többregiszterűvé, funkcionális-szituatív kettősnyelvűvé (nem, mert ezek a szövegek nem támogatják normafogalmának többdimenzióssá válását).

Az idézett művek mindegyike naiv fogalmi keretben dolgozik: szemléletükön nem érződik a szociolingvisztika szemlélete. Ez az 1930-as, 1940-es, 1950-es években keletkezett szövegeknél természetes, az 1980-as, 1990-es éveknél keletkezetteknél – tudománytörténeti összefüggéseket átgondolva – érthető, a 21. században (újra)kiadottaknál érthetetlen.

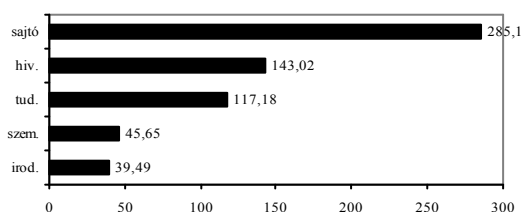
4. Egy korpuszalapú tájékoztató szótár terve

Az idézett szövegrészek szerzői állításaik illusztrálására rendszerint nem alkalmaznak szövegkörnyezetes példákat, s nem hivatkoznak nyelvi adatelemzésre sem (az, hogy néha megadják példamondataik forrását, s e mondatok némelyike egyes korpuszokban is előfordul, még nem jelent korpuszelemzést). Átfogóbb és adatokkal is támogatott szemléltetést nyújthatna egy olyan szótár, amely egyes nyelvi formák beszédhasználati szinterenkénti gyakoriságát szemléltetné. Ilyen szótárakra és ilyen szellemben fogant korpuszalapú nyelvtanokra már van példa: jelen dolgozat szempontjából jelentős ösztönzést adott a Biber et al. (1999) nem nyelvészek számára átdolgozott kiadása, a SGSWE (*Longman Student Grammar of Spoken and Written English*). Ehhez a kézikönyvhöz példaadóan változatos, életszerű feladatokat

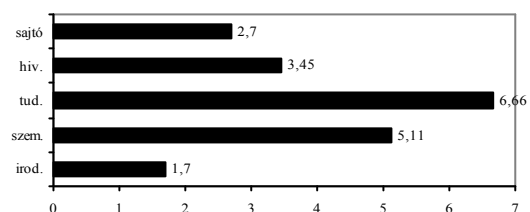
tartalmazó gyakorlókönyv is tartozik (Biber et al. 2002). E kiadványok az értekező próza, a szépirodalom, a sajtó és a mindennapi társalgás nyelvét hasonlítják össze. Van példa szótár formájú feldolgozásra is: a LDOCE⁴ (*Longman Dictionary of Contemporary English*) első-sorban a beszélt és az írott nyelv különbségeit szemlélteti. Ezek a művek úgy gazdagítják a nyelvhasználók egyes nyelvi regiszterekről alkotott tudását, hogy állításait, nyelvhasználati tanácsait mindig adatokkal támasztják alá, a főbb összefüggéseket szövegesen, sőt esetenként grafikonokkal, ábrákkal is megvilágítják: **érvelésük így nemcsak követhető, hanem ellenőrizhető is.** Ez az eljárás és szemlélet a magyar lexikográfiára is ösztönzőleg hathat.

Megfelelően nagy méretű, annotált és nyilvánosan hozzáférhető, szótárírás céljára használható beszéltnyelvi korpusz a magyar nyelvre még nem készült, írott nyelvi korpusz azonban több is van. Érdekes a tervezett szótárt az MTA Nyelvtudományi Intézetében épített két reprezentatív korpuszra, a *Magyar nemzeti szövegtárra* (MNSz.) és a *Magyar történeti szövegtárra* (MTSz.) építeni, de természetesen kiegészítő adatbázisok használata is gyümölcsöző lehet, sőt kívánatos. Az egységesség és összehasonlíthatóság kedvéért azonban ajánlatos a kiindulópontul vett, alapvető tájékoztatásra szánt adatokat mindig ugyanazokból a korpuszokból venni. A szinkrón állapot leírásához a MNSz.-t lehetne használni (ebből az ÉKsz.² vette gyakorisági adatait), a nyelvtörténeti folyamatok szemléltetéséhez pedig a MTSz.-t (erre utal gyakorisági adataiban a Nszt.). Mindkét korpuszból lehet gyakorisági adatot megadni db/millió szóban (ez segíti az összehasonlítást), de a korpuszok eltérő jellege miatt a MTSz.-ből az első előfordulás, a MNSz.-ből pedig a funkcionális megoszlás adatait érdemesebb felüntetni (a MNSz. kategóriái – sajtónyelv, tudományos nyelv, szépirodalom, személyes (informális) nyelvhasználat, szépirodalmi nyelv – változtatás nélkül alkalmazhatók). A funkcionális-szituatív megoszlás jelölésére – a gyakran túlságosan leegyszerűsítő szótári minősítések elkerülése érdekében – az egyes használati szinterek egymáshoz viszonyítása lehet alkalmas.

1. ábra. A szóelőfordulás gyakorisága: *hangsúlyoz* (MNSz.): 172,69 db/mill. szó

2. ábra. A szóelőfordulás gyakorisága: *kihangsúlyoz* (MNSz.): 3,36 db/mill. szó

Az alábbi próbaszócikk az 1–2. ábra adatait jeleníti meg, mégpedig úgy, hogy a közel azonos gyakoriságot mutató szinterek rövidítése közé egyenlőségjel kerül, és csak a nagyon különbözők között szerepel egyéb relációs jel. A sort úgy célszerű felállítani, hogy balról jobbra olvasva a legjellemzőbbtől a legkevésbé jellemző használati szintérig jusson el az olvasó. Így az alábbi próbaszócikkból kiderül, hogy a *kihangsúlyoz* leginkább a tudományos, legkevésbé a szépirodalmi nyelvben fordul elő. Mivel a *kihangsúlyoz* önmagában való vizsgálata félrevezető lehetne, érdemes kontrasztba állítani a *hangsúlyoz* gyakorisági adataival (ezek szerepelnek a „Vö.” jelölést követően). Az olvasó számára világossá válik, hogy a *kihangsúlyoz* az írott nyelvben jóval ritkábban használatos, mint a *hangsúlyoz*, ugyanakkor a 20. században folyamatosan kimutatható az összes vizsgált regiszterben. Fontos, hogy kiderüljön, milyen jelentésekben fordul elő a szócikkben tárgyalt kifejezés. A példaanyagának nemcsak szemléletesnek kell lennie, hanem az egyes jelentések szerinti gyakorisági megoszlást is érdemes tükrözni, ezért több példaanyag veendő fel a gyakoribb, vagy a többféle szerkezetben alkalmazott jelentéshez. A MTSz.-ből származó adatoknál a használati szintér rövidítése és a szöveg datálása, a MNSz.-ből származóknál csak a használati szintér jelölése olvasható. Az átfogóbb tájékoztatás érdekében néhány szerkezeti sajátásra, nyelvtörténeti összefüggésre, illetve a szócikkben tárgyalt jelenség megítélésének változására is érdemes utalni rövid megjegyzés formájában.

3. ábra. Próbaszócikk

kihangsúlyoz ts ige (*ritk.*)

Gyak.: MTSz.: 3,33 (1924) • MNSz.: 3,36 (TUD > SZEM > HIV > SAJTÓ > IROD)

Vö.: **hangsúlyoz** gyak.: MTSz.: 47,99 (1833); MNSz. 172,69 (SAJTÓ > HIV = TUD > SZEM = IROD)

1. 'a szokásosnál nagyobb nyomatékkal ejt ki': Az „etika” szót különösen *kihangsúlyozta* (IROD, 1945) | a főügyész újra felolvasta a dekrétumot, külön *kihangsúlyozva* azon pontját, miszerint [...] (HIV).

2. 'mint lényegeset kiemel': az elbeszélésben jobban *kihangsúlyozza* a jelenidejűséget és dinamikusabbá teszi a cselekményt (SAJTÓ) | *ki* kellene *hangsúlyozni*, hogy mi ezekre a szempontokra is gondolunk (HIV, 1944) | külön is *kihangsúlyozta*, hogy versei több nyelven jelentek meg (IROD, 1973) | A véleményváltoztatás demokratikus modellje a technikai szempontokon túl, a felelősséget, a tudatosságot, a választás mozzanatát *hangsúlyozza ki* (TUD, 1986) | Dolgozatomban próbáltam összeszedni és *kihangsúlyozni* egy új hazai fejlesztésű integrált rendszer létrehozásának körülményeit (TUD).

Megj.: a *kihangsúlyoz* igét második – átvitt, gyakrabban használt – jelentésében sokáig nyelvhelyességi vétségként kárhoztatták, nem véve figyelembe, hogy a két jelentés között igen szoros a kapcsolat, s ezért nehéz eldönteni, mikor van szó átvitt jelentésről, pl.: „[egy hirdetésben] titkárNŐT kerestek. Így[!] *kihangsúlyozták* a piszkok, hogy Nőt!” (SZEM). A *kihangsúlyoz* kerülése azért sem indokolható, mert az igekötő használata mindkét jelentésben pragmatikai v. jelentéstöbbletet ad az igéhez.

5. Összefoglalás és kitekintés

Jelen dolgozat célja az volt, hogy egy anyanyelv-pedagógiai vizsgálat anyagából kiindulva, nyelvművelő kiadványok elemzésén keresztül segítsen szempontokat gyűjteni egy átfogó, korpuszalapú nyelvi tájékoztató szótár tervezéséhez. A mai anyanyelv-pedagógiai gyakorlatban gyakran megfigyelhető túlzott leegyszerűsítések, sommás nyelvhelyességi ítéletek napjaink kézikönyveiben is jelen vannak. Ezen a helyzeten változtatni kell, mert a differenciált adatelemzés és az érvelés hiánya megakadályozza a beszélőket abban, hogy egyes nyelvi regiszterek jellegzetességeit megismerjék. Egyelőre be kell érniük azzal, hogy tekintélyelvű források (tanárok, nyelvművelők) – gyakran egymásnak is ellentmondó – személyes véleményével azonosuljanak, esetleg ezeket a véleményeket támadják.

A röviden vázolt szótárterv ezen a helyzeten kíván segíteni. A munka megvalósítását a korszerű korpusznyelvészet eszköztára megkönnyíti, azonban a munka elkezdéséig még számos kérdés végiggondolására és megoldására van szükség. Ízelítőül: (1) Egyelőre csak írott szövegekből lehet meríteni: ez nem teszi lehetővé az élőszóbeli használatból való összevetést. (2) Megoldandó a nyelvi elemek funkcióváltásának célszerű jelölése. (3) Kidolgozandó a szinonimikus utalók rendszere, az egymással rendszerszerűen összefüggő jelenségek együtt tárgyalásának módja. (4) Bár a *kihangsúlyoz* keresése technikailag egyszerű, számos esetben nehézséget okoznak a korpuszok lemmatizálásában és annotálásában mutatkozó hiányosságok.

Irodalom

Biber, D. et al. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Pearson Education.

Biber, D. et al. 2002. *Longman Student Grammar of Spoken and Written English. Workbook*. Harlow: Pearson Education.

ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Szerk. Pusztai F. Budapest: Akadémiai, 2003.

Korom E. 2005. *Fogalmi fejlődés és fogalmi váltás*. Budapest: Műszaki.

Köves B. et al. szerk. 1954. *Nyelvi segédkönyv szerkesztők számára*. Budapest: Szikra.

LDOCE⁴ = *Longman Dictionary of Contemporary English*. Ed. Summers, D. et al. Harlow: Pearson Education, 2005.

MNSz. = *Magyar nemzeti szövegtár*. [URL: <http://corpus.nytud.hu/mnsz/>]

MTSz. = *Magyar történeti szövegtár*. [<http://www.nytud.hu/hhc/>]

- Nádasdy Á. 2004. A betegség-metaphora. In: Büky L. (szerk.), *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei 6. Nyelvreírás és nyelvművelés, nyelvhasználat, stilisztika*. Szeged: SZTE Általános Nyelvészeti Tanszék–Magyar Nyelvészeti Tanszék. 117–122.
- Nahalka I. 2002. *Hogyan alakul ki a tudás a gyerekekben? Konstruktivizmus és pedagógia*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Niedzielski, N. A.–D. R. Preston 2000. *Folk Linguistics*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Nszt. = *A magyar nyelv nagyszótára*. Főszerk. Ittész N. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet, 2006–.
- NyhSz. = *Magyar nyelvhasználati szótár*. Szerk. Balázs G.–Zimányi Á. Budapest: Páuz-Westermann, 2007.
- NyKk. = *Nyelvművelő kézikönyv 1–2*. Szerk. Grétsy L.–Kovalovszky M. Budapest: Akadémiai, 1980–85.
- NymKsz. = *Nyelvművelő kézisótár*. Szerk. Grétsy L.–Kemény G. Budapest: Auktor, 1996.
- NymKsz.² = *Nyelvművelő kézisótár*. Szerk. Grétsy L.–Kemény G. Budapest: Tinta, 2005.
- NyÚSz. = Szily K., *A magyar nyelvújítás szótára 1–2*. Budapest: Hornyánszky, 1902–1908.
- Pintér J. et al. szerk. 1938. *Magyar nyelvvédő könyv*. Budapest: Sárkány nyomda.
- SGSWE = *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Ed. Biber, D. et al. Harlow: Pearson Education, 2002.
- J. Soltész K. 1956. Az igekötők: Lőrincze L. (szerk.), *Nyelvművelő*. Budapest, Művelt Nép.
- Szabó T. P. 2007a. A beszélő metanyelvi tudásának megismerése az anyanyelvi nevelés és a nyelvművelő tevékenység tervezésében. In: Sinkovics B. (szerk.), *LingDok 6. Nyelvész-doktoranduszok dolgozatai*. Szeged: SZTE Nyelvtudományi Doktori Iskola. 167–188.
- Szabó T. P. 2007b. Problémák és lehetőségek a normatadatosság vizsgálatában. In: Váradi T. (szerk.), *AlkNyelvDok 1. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet. 171–181. [URL: www.nytud.hu/alknyelvdok/proceedings07]
- Szabó T. P. 2007c. Fiatalok a nyelv fejlődéséről és fejlesztéséről. *Magyar Nyelv* 461–470.
- Szécsi F. 1943. *Magyar nyelvvédő könyve. A magyar helyesírás szótára. Magyartalanságok szótára. Új magyar szavak szótára*. Budapest: Antiqua nyomda.
- Szepes Gy. 1986. *Nyelvi babonák*. Budapest: Gondolat.